

מלחמות לא קורות, הן נגרמות

בספרו "מלחמות לא קורות מעצמן" טוען מוטי גולני כי הציונות התמכרה ל"חדוות המלחמה" וכי היישוב היהודי ומדינת ישראל "ננעלו" על שימוש בלעדי בכוח, תוך זניחתן המודעת של אפשרויות אחרות. האמת היא קצת יותר מורכבת: בחברה הישראלית אכן היו וישנם זרמים הדוגלים בגישה כוחנית, אך תמיד היו בה זרמים שהערכים העליונים שלהם היו שלום ודו־קיום. יתר על כן, כל אימת שהסתמן סיכוי אמיתי לשלום, הייתה ידם של חסידי הגישה הכוחנית על התחתונה

רס"ן (מיל') ישראל בן־דור

הדרכים שבהם הפך הכוח לחלק מאישיותנו הקולקטיבית, וכיצד מצאה את עצמה המדינה מראשיתה בשרשרת של מלחמות, שספק נכפו עליה, ספק ערגה להן, לטענת הכותב.

כוחו של הספר הוא בניסיון לארוג את כל החוטים של ההיסטוריה האישית, המשפחתית והחברתית למסכת אחת ולהציב שאלות נוקבות. מבחינות רבות, זהו ספר מרגיז מאוד, ותוך כדי הקריאה מתחולל ויכוח בנפש הקורא, ונדמה שישנן תשובות טובות מאוד לשאלות שמעלה הכותב. אלה אותן התשובות הישנות ו"הטובות" שגדלנו עליהן מהימים שבהם הטנק היה "צנטוריון" והמטוס היה "פנטום", ובחברה הישראלית שררה אחדות דעות כמעט מוחלטת.

ראייה ביקורתית של תולדות מלחמות ישראל מעלה בבירות את העובדה כי צה"ל התקשה מאוד להשיג הכרעה במלחמות ממושכות, שנשאו

נראה שבכך אחד מחידושי העיקריים של הספר. הוא פונה לישראלים המודעים, המסוגלים לבחון את עברם בצורה ביקורתית, להתמודד עימו על כשלו ובעיותיו למרות המגע הקרוב,

הספר מנסה לענות על השאלה כיצד מצאה את עצמה המדינה מראשיתה בשרשרת של מלחמות, שספק נכפו עליה, ספק ערגה להן, לטענת הכותב

האישי, שבינינו לבין המאורעות. המלחמות הן השעון הקוצב את חיי כולנו, אם נרצה בכך ואם לאו, כפי שעולה מהספר. ברגעים רבים בימי חיינו נשאלת השאלה: היכן היית כשנאצר סגר את מצרי טיראן, היכן היית כשנשמעה האזעקה בצהרי יום הכיפורים? הספר מנסה להתחקות אחר

מבוא

אלכסנדר מוקדון פתר את הקשר הגורדי בכך שביקש באבחת חרב את הפקעת, שלא ניתן היה להתירה. הוא בחר בכוח כדי לפתור את החידה. מוטי גולני בספרו מתנגד לבלעדיות של דרך הכוח שנקטה, לטענתו, על־ידי ישראל בסכסוך עם הערבים. הוא מנסה לפתוח את הקשר הסבוך של הסכסוך הערבי־ישראלי ולהציע גישה אחרת לסבך שנדמה שאין לו קץ. בכותרת המשנה של הספר ישנו ניסיון למקד את המסר העיקרי בשלוש מילים: זיכרון, כוח ובחירה. הכותרת הראשית של הספר – "מלחמות לא קורות מעצמן" – מרמזת על מפתח נוסף: אחריות.

דוקטורנט
להיסטוריה

אופי של מלחמת התשה. תורת הביטחון הישראלית דוגלת במלחמות קצרות ובהכרעה מהירה, אך במציאות המלחמות הפכו ארוכות, וההכרעה בהן הפכה יקרה יותר ויותר. ב"מלחמות הגבול של ישראל" בשנים 1949-1956 הגיעו פעולות הגמול למבוי סתום ערב מבצע סיני. "מלחמת ההתשה" ארוכת הימים זכתה רק באחרונה לאות משלה, יותר מ-30 שנה לאחר שהסתיימה. טרם

הזכרנו את מלחמת "שלום הגליל", שהייתה אמורה להימשך ימים ספורים והפכה למלחמה שנמשכה כ-18 שנה והסתיימה ללא הכרעה. הסכסוך בינינו לבין הפלסטינים יצר את האינתיפאדה הראשונה (1987-1993) ואת פרץ האלימות הממושך מאוקטובר 2000, שאנו מצויים בתוכו כיום. המאזן ההיסטורי שצוין לעיל בקצרה מוכיח שיטנו צורך בבחינה ביקורתית של יחס החברה הישראלית אל הכוח ואל דרכי השימוש בו. מוטי גולני כתב כשרגשות סותרים מתרוצצים בו. הוא כתב בפירוש ובמוצהר מתוך אהבה, והדבר מקשה עליו את מלאכת ההיסטוריון, מכיוון שהוא מנסה לבחון באופן ביקורתי את תפיסות העולם שהונחלו לו. לעיתים נדמה שהוא מנסה "לעקוץ" כוונה ואף להדהים, במיוחד בכל

הקשור להוריו,¹ לדרך שבה נקלטו בארץ, לסיפור אהבתם ולקיבוץ. אולם ברור שמאחורי המילים הקשות מסתתרת אהבה של מי שמרגיש עצמו שייך ולא שייך, מי שמסוגל להיות בעצמו חלק מהאתוס ואף לסכן את חייו ובאותה עת להתבונן מן הצד. הספר הוא בעצם כמה ספרים שהצטופפו לספר אחד. הספר הראשון הוא אוטוביוגרפיה, המכילה חומרים מרתקים שראוי לפתח אותם יותר. ברוח השילוב בין ההיסטוריה

לספרות, בין האישי לכללי, נראה שמחקר נוסף לתוך העבר האישי עשוי להוביל את הכותב לספר חושפני וחשוב בפני עצמו.

האלטרנטיבות של העם היהודי

זיכרון סלקטיבי ומותאם לצורכי הקולקטיב, הפעלת כוח כבחירה ראשונה, כמעט אוטומטית, והתמכרות ל"חדוות המלחמה" ולשיכרון הכוח הם

הבחירה הטוטלית בכוח בסכסוך עם הערבים נבעה, לדעת הכותב, בעיקר מבחירה פנימית, שהייתה תגובה להיסטוריה היהודית ובעיקר לשואה. אולם מכיוון שלא ניתן לבודד את הסוגיה הזו מהסוגיות האחרות, הנובעות מהסכסוך הישראלי-ערבי, מתעורר הצורך לנסות למקם טענה זו בהקשר הרחב יותר ולבדוק מה היה אופק הבחירה של היישוב היהודי ושל מדינת ישראל. אופק בחירה מכל

את החלופות ההיסטוריות הממשיות, אולם מן ההכרח להתייחס גם לאופן שבו נתפסו באותה עת על-פי מערכת הדימויים, תפיסת העולם ורוח התקופה. כאשר אנו בוחנים את הבחירות שנעשו, מן ההכרח להתייחס לאופן שבו נתפסו הנסיבות בזמן האירועים ולבחון את סבירותן ההיסטורית. הדגשת הבחירה העצמית, שעמדה לרשות ישראל לטענת הכותב, מובילה לקבלת אחריות מצידה על אופן התנהלות הסכסוך. לכאורה, זו גישה אופטימית, שיש בה מידה רבה של שכנוע ושל פיתוי, מכיוון שאם הבחירה והאחריות היו בידינו כל העת, הרי ניתן לשנות את המצב מבסיסו, אם נבחר אחרת. לצערנו, דווקא השנתיים האחרונות לסכסוך, שבאו בעקבות כישלונה פסגת קמפ-דיוויד וההצעות המפליגות של אהוד ברק, הציבו סימן שאלה מעל להנחת היסוד

האופטימית הזאת. התברר כי בין שתי החברות קיימת תהום פעורה בכל הקשור להבנת הסכסוך ולדרכים לפתורנו. אין כל דרך אחרת להסביר את ההתעקשות של יאסר ערפאת על זכות השיבה לכל חלקי ארץ-ישראל ודחיית כל ההישגים שהוצעו לו על "מגש של כסף". אם הסכסוך הוא טרגדיה,² כפי שטוען הכותב, ראוי לשאול באיזו מידה יכולים הגיבורים בטרגדיה לבחור באופן ממשי.

מוטי גולני

המפתחות שהכותב מציע לתולדות הציונות, היישוב היהודי ומדינת ישראל ועד לסבך שאנו מצויים בו כיום. הכותב החליט, במודע ובמוצהר, שלא לעסוק בשאלות הצדק היחסי של כל אחד מהצדדים לסכסוך ולא בשאלת האיום. הוא גם אינו טוען שבהכרח ניתן היה להימנע מהמלחמות. אולם הוא טוען שהיישוב היהודי ומדינת ישראל "ננעלו" על שימוש בלעדי בכוח, תוך זניחתן המודעת של אפשרויות אחרות.

כמו כן ניתן לטעון שהבחירות ניתנות למיון היררכי, בדומה לתהליך קבלת ההחלטות. מהבחירה "הגדולה" נגזרות הבחירות האחרות. נכון לטעון שהעם היהודי בחר בלאומיות האירופית בנוסח המאה ה-19, אימץ אותה כמודל ואחר כך בחר גם בארץ-ישראל. מהן החלופות שעמדו בפני העם היהודי, כפי שניתן היה ללמוד מעברו ההיסטורי? החלופה האחרת הייתה המעבר המתמיד מארץ לארץ – מה שהיה מביא לעלייתם ולשקיעתם של מרכזים יהודיים בהתאם לרצונן הטוב של האומות המארחות. הזיקה לארץ-ישראל הייתה ונשארה המכנה המשותף הרחב ביותר של העם היהודי, לפחות מבחינה תרבותית ודתית. הציונות לא צמחה מתוך בחירה מפוכחת בין חלופות, אלא מהחיבור שבין היהודים במערב אירופה – שעברו תהליך של אמנציפציה וחשו עצמם שווי ערך ל"גויים", אך התאכזבו מסיכוייהם להשתלב בחברה המערב-אירופית עקב האנטישמיות – לבין היהודים במזרח-אירופה, שנאשו מכל סיכוי להתערות בעמים שבקרבתם חיו ושסבלו מפוגרומים חדשות לבקרים. אולי נולדה האהבה הציונית לכוח ברגע שבו בנימין זאב הרצל, כתב עיתון אוסטרי בפריז, צפה בהשפלתו של קצין יהודי בכיר, אלפרד דרייפוס, שנאשם על לא עוול בכפו, ואשר בטקס פומבי נשללו דרגותיו, וחרבו נשברה? אולם עדיין, לפחות עד שנות ה-30 של המאה ה-20, לא היו הציונות וארץ-ישראל הבחירה העיקרית של העם היהודי. רובו לא הגיע לארץ-ישראל, ורובו לא היה חבר בתנועה הציונית. מה עלה בגורלם של היהודים שלא בחרו בארץ-ישראל ונשארו בקרב העמים במזרח-אירופה? אם הבחירה בלאומיות במתכונתה האירופית הובילה להערצת הכוח, הרי קשה להצביע על חלופה ממשית אחרת במציאות שבה ההכרעות ביחסים הבין-לאומיים מתקבלות באמצעות הפעלת כוח. קשה גם להצביע על חלופה אחרת רלוונטית לניסיונו ההיסטורי של העם

היהודי, שסבל מעוז ידם של אחרים. אין בכך כדי לבטל כל ביקורת על הפעלת הכוח, להפך. ככל אמצעי, השימוש המופרז בו וההסתמכות הבלעדית עליו עלולים להזיק. אולם מן ההכרח לבחון מה היה, מבחינה היסטורית, אופק הבחירה.

הצדק של החלש

שאלה זו מתחדדת ככל שמחריף הסכסוך היהודי-ערבי. בתחילת ההתיישבות החדשה היו בעיות הביטחון מקומיות וצנועות בהיקפן. תגובת היישוב היהודי הייתה להקים את ארגון "השומר", שלמד רבות מהתרבות המקומית והטיל על עצמו מגבלות רבות בכל הקשור לשימוש בכוח ובאלימות. המטרה הייתה להוכיח שהיהודים אינם "בני מוות", וכי הם "גיבורי חיל". אנשי "השומר" יצרו קשרים עם הערבים ולמדו כיצד לנהל סכסוכים ולהפעיל כוח

ככל אמצעי, השימוש המופרז בכוח וההסתמכות הבלעדית עליו עלולים להזיק. אולם מן ההכרח לבחון מה היה, מבחינה היסטורית, אופק הבחירה

רק אם לא היה מוצא אחר. בתקופה זו נולד "האתוס הדפנסיבי", לפי ניסוחה של אניטה שפירא, שקיבל את גיבושו בעקבות פרשת תל-חי (1920). אולם גלי האלימות של שנות ה-20 ו"המרד הערבי" בשנים 1936-1939 דחקו את "האתוס הדפנסיבי" ואת "ההבלגה" לקרן זווית. במקומם שישג "האתוס האופנסיבי", שהגיע לשיא פריחתו במלחמת העצמאות.³ האם היו חלופות אחרות שבהן יכול היה היישוב היהודי לנקוט במצב שבו האלימות גאתה? האם נכון להבליג בכל מצב?

מלחמת העולם השנייה סיבכה את מצב העניינים עוד יותר. המופתי, חאג' אמין אל-חוסייני, שיתף פעולה עם היטלר והשתדל בכל דרך להאיץ את

רצח העם היהודי.⁴ אומנם חשיבותו במערכת הנאצית הייתה משנית, אך די היה בכך ובתמיכה שלה זכו הנאציזם והפשיזם ברחוב הערבי כדי להצדיק, בראייתם של אנשי התקופה, את זיהוי הסכנה הערבית עם הסכנה הנאצית. השואה על כל נוראותיה הוכיחה לעם היהודי כי מן ההכרח להתייחס לאיומים ברצינות, וכי מן ההכרח להעדיף את האינטרס הקיומי היהודי על כל צדק אחר. אילו חלופות עמדו לבחירה בפני שארית הפלטה ובפני הנהגת היישוב באותה עת? כאשר החלו הערבים במעשי האלימות, שדירדרו את המצב בארץ למלחמת אזרחים ואחר כך לפלישת הצבאות הערביים, האם עמדה בפני הנהגת היישוב היהודי חלופה ממשית אחרת מלבד הכרזה על הקמת מדינה וחתירה להכרעה? האם יכלו מנהיגים אחראים להקל ראש באיומיהם של הערבים?

בדיון בסוגיה של מעטים מול רבים במלחמת העצמאות טוען גולני כי הפרכת המיתוס גורמת להתנגדות בקרב הציבור הישראלי בגלל "המסר הנסתר של הניתוח הזה. שהרי 1948 היא שנת הלידה, ואם נולדנו בחטא, אולי גם אנו קיימים היום בחטא? ואם לא היינו הצד החלש, אולי גם לא היינו הצד הצודק?"⁵ מן הדברים עולה, לדעת גולני, כי קיימת זהות בין כוח לחטא ובין חולשה לצדק. האם השימוש בכוח הוא תמיד חטא? האם החלש תמיד צודק? לגבי מלחמת העצמאות, ראוי לציין כי כבר במחקרה של מחלקת היסטוריה בשנות ה-50 התברר שהנס שקרה במלחמה לא היה ביכולת המעטים לגבור על הרבים, אלא ביכולת המעטים – כלומר אוכלוסיית היישוב היהודי בהשוואה לעולם הערבי – לגייס את פוטנציאל כוח האדם עד למיצוי המלא ולהתחמש באופן שייצור יתרון על האויב הערבי, וזאת למרות האמברגו.⁶ ככל הידוע, הערבים כבשו את ארץ-ישראל במאה ה-7 בכוח החרב, ועובדה זו לא גרמה להם לפקפק במוסריות שליטתם וזיקתם אליה. האם עמים

אחרים הטילו ספק מוסרי בזיקתם לארצם ההיסטורית? או שראוי לשאול, האם היהודים מאבדים את הצדק, כשהם מפסיקים להיות הצד הנרדף והמפסיד? אולי האחריות המוסרית מוטלת על כתפי הערבים, שהתנגדו בעיקשות לכל פשרה החל משנות ה-20 וסיבכו את עצמם במלחמה בארץ שהייתה רב-עדתית באופן מובהק? דווקא היסטוריון "ממסדי" כנתנאל

לורך כתב ברגישות רבה על תבוסת ערביי ארץ-ישראל ועל מנוסתם: "על מה גלו? כל המשווה לנגד עיניו את פסיפס האוכלוסין בארץ-ישראל ערב המלחמה - ישוב עברי בסמוך לכפר ערבי; ערים ששכונות עבריות וערביות משמשות בהן בערבוביה; בתים ומשפחות יהודיות וערביות גרות בהם זו בצד רעותה - יבין שמלחמה בארץ-ישראל של אז בהכרח פירושה: זרם של פליטים... כל מי שהחליט לפתור את בעיית ארץ-ישראל בכוח, להנחית חרב על הפסיפס המגוון - לא רק דם הנופלים במערכה בראשו, אלא גם גורל הפליטים

ההולכים בגולה על אחריותו".⁷ האם החליטו מנהיגי היישוב היהודי בנובמבר 1947 לצאת למלחמה נגד היישוב הערבי כדי לבטל את תוכנית "החלוקה"? נראה כי התשובה היא שלילית. יתרה מזו, עד אוקטובר 1947 אף מיעטה ה"הגנה" בסכנה האפשרית של פלישת צבאות ערב, משום שנשענה על הערכת מודיעין שגויה.⁸ זאת בזמן שמדינות ערב החלו בהכנות לקראת פלישה כזאת כבר ב-1946. ייתכן שהאחריות המוסרית נמצאת על כתפיו של מי שהחליט להניף את הגרזן על הפסיפס המגוון של מציאות רב-עדתית ששררה אז.

איפה "חדוות המלחמה"?

במלחמת העצמאות סבל היישוב היהודי מאבדות בנפש שהגיעו עד

לשיעור של כאחוז מאוכלוסייתו, כ-6,000 נפש. הייתה זו החמורה במלחמות ישראל מבחינת שיעור האבדות. כ-20% מהנופלים היו אזרחים. לפי אומדן משרד הביטחון, היו במלחמת העצמאות 12,510 פצועים וכשליש מהם (כ-3,800 פצועים) נותרו נכים.⁹ הייתה זו קפיצת מדרגה מהממת בהשוואה לאבדות במאורעות, והפגיעה הקשה החלה כבר בראשית המלחמה.

כיצד היה ניתן באמצעים הדלים של אותן שנים לייצב את קווי שביתת הנשק ולהבטיח את ההישגים שהושגו במחיר דמים כבד במלחמה? מדינת ישראל נמצאה אז בשנותיה הראשונות. קליטת העלייה והקמת התשתית היו כרוכות בקשיים רבים ביותר. האם הייתה דרך מעשית לסגור את הגבולות בפני מסתננים? הדרך שבה נלחמה ישראל על

פגיעות בקו המצרי בתעלה במלחמת ההתשה

צה"ל התקשה מאוד להשיג הכרעה במלחמות ממושכות, שנשאו אופי של מלחמת התשה

האומנם הייתה אז "חדוות מלחמה"? בני הזמן העידו על תחושות קשות ביותר של שכול, של מצור ושל כיתור, שבאו לידי ביטוי במחזות ובספרות של התקופה.¹⁰ פלישת הצבאות הערביים וקרבות הבלימה יצרו הלם, שעקבותיו ניכרים עד היום בחשיבה הביטחונית הישראלית. האיומים במלחמה נוספת, שבה ימחו הערבים את חרפת התבוסה, נשמעו מבירות ערב מן המחצית הראשונה של 1949. לאור ההערכה השגויה שקדמה לפלישה, האם ניתן היה, בנסיבות של שנות ה-50 הראשונות, להקל ראש באיומי הערבים?

פעולות הגמול אכן ביטאו העדפה ברורה של הכוח. ככלל, התגובות נגד ההסתגנות היו חריפות ביותר. אולם

השטחים המפורזים בגבולות - אחת מהתוצאות של המשא-ומתן על הסכמי שביתת הנשק - אכן ביטאה את הבחירה בכוח כאמצעי עיקרי. לעיתים דווקא הידברות והבנה ששררו במסגרת ועדות שביתת הנשק בגבולות עם סוריה, עם ירדן ועם מצרים הביאו לפתרון של בעיות שונות. מאבקים שנתפסו כהרי גורל בשנות ה-50, כגון המאבק על ייבוש החולה, נתפסים היום אחרת. אולם לאחר שמצרים הצטיידה בעסקת נשק ראשונה מסוגה בשנת 1955, האם יכלה ישראל להרשות לעצמה להניח שהנשק אינו מיועד למלחמה נגדה? מלבד עצם ההצטיידות טרחו המצרים להודיע בקולי קולות שהצבא המצרי יתקוף את ישראל. האם ניתן לצפות ממדינה להתעלם

היסטורית לבנות מערכת יחסים סבירה יותר בין מדינת ישראל לבין אזרחיה הערבים בגלל בחירה לא נכונה בכוח כאמצעי עיקרי – בחירה שבאה לידי ביטוי בהפעלת התקנות לשעת חירום על-ידי הממשל הצבאי. נראה שדווקא סוגיה עדינה זו מתאימה לניתוח בכלים שהוצעו, מכיוון שזו סוגיה פנימית, ולישראל כמדינה הייתה שליטה מלאה על כל המשתנים הכרוכים בה. זאת בניגוד למרבית הסוגיות הכרוכות בסכסוך, כגון ההסתננות, "הסיבוב השני" והפליטים, שבהן נמצאה ישראל בדיאלוג עם שכנותיה ועם העולם הערבי בכלל, ואופק הבחירה, הממשי והנתפס, היה מצומצם בהרבה.

עוצמתם של כוחות השלום

השאלה האחרת, האמורה להדריך את מנוחתנו כל העת, היא האם החמיצה ישראל הזדמנויות מרכזיות שבהן יכלה לנטוש את דרך הכוח ולעבור להסכמי שלום עם שכנותיה? ייתכן שהיו הזדמנויות חלקיות שהוחמצו, בעיקר עד מלחמת יום הכיפורים, אם כי גם בסוגיות אלה קיים ויכוח בין החוקרים.¹⁵ אולם ממלחמת יום הכיפורים ואילך, וביתר שאת מביקורו ההיסטורי של אנואר סאדאת בארץ, גילתה ישראל, כמדינה, נכונות לשלם את מחירו של השלום למרות ויכוח פנימי קשה ביותר. מנחם בגין, ראש-ממשלת ישראל, נציגו המובהק של הימין, חתם על הסכמי קמפ-דייוויד (1978) ואחר כך על הסכמי השלום עם מצרים (1979) ועמד מאחורי פינוי סיני ופינוי היישובים שנגזר ממנו. יצחק רבין, מפקד חטיבה בבלמ"ח ורמטכ"ל, החל בפיוס היסטורי עם הפלסטינים, חתם על שלושה הסכמים איתם ואף נרצח בגלל המהלך ההיסטורי שבו החל. נחישותה של ישראל בחיפוש אחר השלום באה לידי ביטוי בהמשך פינוי הערים הגדולות בגדה, כפי שהתחייב מהסכם הביניים, בימים שבאו לאחר רצח יצחק רבין.

אילו הייתה החברה הישראלית כל

בקיץ האחרון, ישנם ביטויים ברורים וקשים לאי-הסכמה לעצם קיומה של מדינת ישראל ולחינוך להמשך הלחימה נגדה. ישראל מוצגת כנטע זר, ושמה אינו מופיע על מפת הארץ. לעומת זאת במקביל להסכמי אוסלו נעשה בישראל מאמץ מונחה על-ידי הממסד, ובכלל זה על-ידי משרד החינוך, לחנך ולהכין את הציבור הרחב בישראל לשלום ולחיים משותפים. בספרי הלימוד החדשים להיסטוריה, שהתפרסמו בישראל בשנות ה-90, באה לידי ביטוי מגמה שהתייחסה בהבנה לנרטיב הפלסטיני של הסכסוך. יש בחלק מהספרים האלה הכרה ברורה בסבל של הפלסטינים

**ממלחמת יום הכיפורים
ואילך גילתה ישראל, כמדינה,
נכונות לשלם את מחירו
של השלום למרות ויכוח
פנימי קשה ביותר**

וביקורת על עמדות ופעולות של הצד הישראלי. ספרים אחדים גם נקלעו לוויכוח ציבורי נוקב.¹³ העיון במסמכים של הרשות הפלסטינית שנתפסו הוכיח כי יאסר ערפאת, שהתחייב מפורשות להימנע מטרור במסגרת הסכמי אוסלו, המשיך בדרך זו, ותחת הנחייתו הפכו גופי הביטחון, שנועדו למנוע טרור, לגופים שביצעו טרור בעצמם ועודדו אותו בכל דרך.

הפספוס האמיתי: היחס לערביי ישראל

דווקא לגבי המיעוט הערבי, שנתפס בשנות ה-50 כ"גיס חמישי", נראה שאומצה גישה כוחנית מוגזמת תחת הממשל הצבאי, שנשאר בתוקפו עד 1966. אירוע קשה במיוחד היה הטבח בכפר קאסם ב-29 באוקטובר 1956, שבמהלכו נהרגו 47 ערבים על-ידי חיילי משמר הגבול משום שהפרו את הנחיות העוצר, שהוקדם באותו יום כחלק מההיערכות לקראת מבצע סיני.¹⁴ ייתכן שדווקא בשנות ה-50 הוחמצה הזדמנות

מהאיומים המפורשים של אויביה המוצהרים? אכן לסכסוך ישנם שני צדדים. ישראל אכן צריכה להתייחס בצורה אחראית לחלקה בסכסוך, ורעיון הבחירה הוא חשוב כתפיסה שיש להתמודד עימה, במיוחד במציאות שבה המלחמות הולכות ומתארכות. אולם מן ההכרח לבחון עד כמה הבחירה הייתה אפשרית ומעשית ולהתמודד עם השאלה באיזו מידה הרעיון מאפשר להבין את העבר וללמוד לקחים לקראת ההווה והעתיד.

תרומת הערבים לפרנויה הישראלית

אחת הבעיות הקשות העומדות בדרכו של היסטוריון ישראלי, המבקש לחקור בצורה מאוזנת את הסכסוך משני צידי הגבעה, היא העדר נגישות לחומר ארכיוני ממדינות ערב. האם התכוונו הערבים לחסל את מדינת ישראל במלחמת העצמאות ולאחריה? האם תיכננו הערבים לבצע רצח עם ביהודים, אם ינצחו? האם האיומים שהתמידו והחריפו היו מן הפה ולחוך, או שביטאו כוונה ממשית? אין באפשרותנו לתת תשובות פסקניות לשאלות האלה. אולם הערבים עצמם טרחו בכל דרך אפשרית – בכלי התקשורת ובתעמולה – לשכנע את מדינת ישראל שזוהי אכן כוונתם. יהושפט הרכבי – בעבודת הדוקטורט שלו, שהתפרסמה לאחר מלחמת ששת הימים – הגיע למסקנה כי אכן זו הייתה כוונתם.¹¹ שאלה אחרת היא באיזו מידה סביר היה לצפות שבטווח עשור או שניים מהשואה יכול היה מנהיג יהודי אחראי להתעלם מאיומים מפורשים כאלה. האם חדלו איומי החיסול מאז? התשובה, לצערנו, היא שלילית.

במצרים, בירדן וברשות הפלסטינית, לאחר שנחתמו הסכמי שלום והסכמים מפורשים למניעת הסתה, נמשכת תעמולת האימים תוך חיקוי של התעמולה הנאצית והסתמכות על מכחישי שואה.¹² בספרי הלימוד של הרשות הפלסטינית, שיצאו

הערות

1. מוטי גולני, **מלחמות לא קורות מעצמן**, מודן, 2002. ראו, למשל, עמ' 48 ו-65
2. **שם**, עמ' 114
3. ההמשגה והניתוח לפי אניטה שפירא, **חרב היונה**, אופקים/עם עובד, תל-אביב, 1992
4. ראו: עירית אברמסקי-בליי, "חאג' (מוחמד) אמין אל-חוסייני", בתוך ישראל גוטמן, (עורך), **האנציקלופדיה של השואה**, כרך ג', יד ושם/ספריית הפועלים, תל-אביב, כרך ג', 1990, עמ' 508-511

כך חדורה בשיכרון הכוח וחדוות המלחמה, כיצד ייתכנו הוויתורים המפליגים והכמיהה לשלום? נראה שלצד הדומיננטיות של הגישה הכוחנית התקיימו בחברה הישראלית גם גישות אחרות. אלה באו לידי ביטוי בספרות ובמחזאות, ביצירות כגון "בשדות פלשת" ו"הצד השני של המטבע" של אורי אבנרי וביצירות של כותבים

ביסס הרכבי את עמדתו כי יעד הערבים בסכסוך היה חיסול ישראל. לדעתו, החיסול היה המגמה מהקמת המדינה, אולם בעוד שבשנים הראשונות לבשה מגמה זו אופי של "סיבוב שני", שימחק את החרפה, הרי שעם הזמן שחלף התביעה לחיסול התחזקה: "אפשר להתרשם שעם חלוף הזמן גברה התביעה לחיסול... בשנות ה-50 הראשונות רווחו בעולם הערבי תקוות שישראל תתמוטט התמוטטות כלכלית ולא תידרש מהם יוזמה צבאית לחיסולה".

הושפט הרכבי, **עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב**, דביר, תל-אביב, 1968, עמ' 56. ראו גם ריאיון עם הרכבי מיום 14 בינואר 1994: פנחס גינורס (עורך), **עיונים בתקומת ישראל**, (5) אוניברסיטת בן-גוריון, 1995, עמ' 12-11

12. אמנון רובינשטיין כתב בהקשר זה: "מאשימים את היהודים כי לקו בפרנויה. ייתכן שזה נכון, אך עברם מצדיק את הפרנויה שלהם. אומרים שהישראלים עוד יותר פרנואידים. ייתכן. אך ההווה שלהם מצדיק את חרדותיהם". "שורשי החרדה", **הארץ**, 5 בפברואר 2003. על ההסתה הנמשכת נגד ישראל במצרים, בירדן וברשות הפלסטינית ראו בהרחבה בספרו של אריה סתיו, **השלום - קריקטורה ערבית**, זמורה-ביתן, תל-אביב, 1996

13. ראו ביחס לסוגיה זו: אסתר יוגב ואייל נווה, **היסטוריות**, בבל, תל-אביב, 2002. כמו כן ראו את מאמרם של השניים: "למידה דיאלוגית במציאות של זהות לאומית מתהווה: הפלומס סביב ספרי הלימוד החדשים בהיסטוריה", **זמנים**, גיליון 72, 2000, עמ' 4-19; איתמר מרכוס, המרכז למעקב אחר השפעות השלום, **ספרי הלימוד החדשים של הרשות הפלסטינית לכיתה א' ולכיתה ו'**, ירושלים, 2000; אלי פודה, "הסכסוך השקט: השתקפותם של יחסי ישראל-ערב בספרי הלימוד להיסטוריה בישראל, 1948-2000", **זמנים**, גיליון 72, 2000, עמ' 20-43

14. ראו בהרחבה: רוביק רוזנטל, **כפר קאסם**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 2000
15. ראו בסוגיה זו: איתמר רבינוביץ, **השלום שחמק**, כתר, ירושלים, 1991

שבויים מצרים בעוגיה אל-חפיר במלחמת העצמאות

פלישת הצבאות הערביים וקרבות הבלימה יצרו הלם, שעקבותיו ניכרים עד היום בחשיבה הביטחונית הישראלית

5. גולני, **שם**, עמ' 160
6. ראו בסוגיה זו: מרדכי בר-און, "מה אירע בשדות הקרב של תש"ח: ראשיתו של ענף היסטוריה במטה הכללי של צה"ל", בתוך: בן-ארצי ל', ברטל ל' וריינר א' (עורכים), **נוף מולדתו**, מאגנס, ירושלים, 2000, עמ' 490-514. כמו כן ראו: עמיצור, **אמברגו**, מערכות, תל-אביב, 1995
7. נתנאל לורד, **קורות מלחמת העצמאות**, תל-אביב, תשי"ח, עמ' 539-540
8. יואב גלבר, **שורשי החבלות**, תל-אביב, משרד הביטחון, 1992, כרך ב', עמ' 715
9. עמנואל סיוון, **דור תש"ח: מיתוס, דיוקן חיכרון**, מערכות, תל-אביב, 1991, עמ' 20, 24, 26, 62; זהבה אוסטפלד, **צבא נולד**, כרך ב', משרד הביטחון, 1994, עמ' 827
10. ראו לדוגמה: פיינגולד בן-עמי, **תש"ח בתיאטרון**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2001
11. בהסתמך על מקורות ערביים - בחלקם משלהי שנות ה-50 וברובם משנות ה-60 -

אחרים. היו תמיד זרמי מעמקים, של קבוצות ויחידים, שהעזו לשאול ולמתוח ביקורת. בציבור הרחב בכללו נשמרה כמיהה לשלום, וכשנוצרה הזדמנות היסטורית משמעותית, התקבלה הכרעה לצד השלום למרות המחיר הקשה. נראה שבחברה הישראלית, למרות המלחמה המתמדת, נשמרו כוחות מאזנים חזקים מול "חדוות המלחמה" ו"שיכרון הכוח", שהספר מזהיר מפניהם, ובצדק. קבלת אחריות, בקרה מתמדת על הכוח ועל הפעלתו, בחינת הזיכרון ומודעות לבחירות של ישראל כצד בסכסוך הן אמצעים חיוניים כדי למנוע אפשרות שישראל תפעל כ"טייס אוטומטי" בסכסוך קיומי, שפתרונו נראה רחוק.